

Алла ДМИТРЕНКО

УКРАЇНСЬКИЙ ТЕАТРАЛЬНИЙ КОСТЮМ ПОЧАТКУ ХХ ст.: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Розглянуто стан дослідження професійного мистецтва театрального костюма в Україні. Проаналізовано праці з філософії, культурології, мистецтвознавства, де розглянуто проблеми костюма в українському театрі початку ХХ ст. Обґрунтовано актуальність дослідження цієї проблеми.

Ключові слова: театральный костюм, сценографія, авангард, естетика.

© А. ДМИТРЕНКО, 2015

ISSN 1028-5091. Народознавчі зошити. № 5 (125), 2015

Вбрання актора трансформується на сцені у важливий елемент художньої виразності — театральний костюм, як засіб, що розкриває характеристику образу персонажа та створює цілісність між сценографічним вирішенням вистави і тілом актора. Становлення костюма як самостійного чинника у контексті вистави започатковано у театрі художниками та режисерами-реформаторами лише на початку ХХ століття.

Актуальність теми — на основі літератури вітчизняних та зарубіжних авторів розглянуто ступінь дослідження становлення українського театрального костюма як специфічного виду творчості, що синтезував у собі властивості декоративно-прикладного та театрально-декораційного мистецтва.

Театральний костюм першої третини ХХ ст. доцільно розглядати в контексті цілої системи елементів, що вплинули на формування й становлення мистецтва театру та соціокультурного середовища. Початок минулого століття характерний стрімким розвитком науки й техніки, психології та соціології, змінами у політичному та економічному устроях низки європейських країн, що посприяло появі нової свідомості, нового мислення у мистецтві — мистецтва авангарду.

На нашу думку, усвідомлення українського театрального костюма в контексті вистави початку ХХ ст. можливо правильно збагнути та осмислити лише через призму розуміння філософсько-світоглядних принципів авангардного мистецтва, зокрема його реформацій у площині образності та естетики.

Опрацювання та аналіз літератури за обраною тематикою засвідчують наступне: художньо-стильові особливості українського театрального костюма 1920—1930-х рр. представлено лише в кількох працях. Здебільшого **предмет нашого дослідження** розглянуто переважно у контексті авангардного та театрального мистецтва, творчості митців (режисерів, драматургів, художників), у взаємозв'язку з модними тенденціями зазначеного періоду тощо.

Літературу з зазначеної проблематики доцільно згрупувати за тематичними блоками, зокрема це праці з філософії, культурології, мистецтвознавства.

- Монографії, в яких простежено особливості авангарду та його вплив на театральный авангард і театральный костюм зокрема.

- Праці, де представлено теоретичні концепції безпосередньо театральных режисерів досліджу-

ваного періоду, що були реалізовані у співпраці з художниками.

- Дослідження, в яких проаналізовано зародження та становлення українського театру, в контексті якого формувалися національні театральні традиції.

- Монографії та статті, де простежено особливості сценографії першої третини ХХ століття.

- Вивчення театального костюма в контексті моди.

- Праці, в яких охарактеризовано творчий доробок низки митців, які працювали в ділянці створення театального костюма окресленого періоду.

- Альбомні видання, каталоги.

- Енциклопедії, словники, довідники, де подано статті та гасла з зазначеної тематики.

Мистецтво авангарду, його філософсько-світоглядне трактування та впливи на становлення театального мистецтва стали теоретичним підґрунтям у дослідженні українського театального костюма 1910—1920-х років.

Розуміння сутності неklasичної естетики авангарду представлено у праці українського науковця та філософа Володимира Личковаха «Дивосад культури. Вибрані статті з естетики, культурології, філософії мистецтва» (2006) [51]. Автор розкриває зміст і роль трансгресії — як суті авангардного мистецтва, «граничного переступання, екстремного прориву культурних норм і стандартів», а прикметною рисою українського мистецтва визначає «сакральне ставлення до світу», яка органічно синтезувалася із загальноєвропейськими мистецькими напрямками [51, с. 38, 105].

Вивчення проблем театального авангарду у контексті філософсько-культурологічних студій належить українській дослідниці Ганні Веселовській (2006, 2009, 2010) [15; 16; 17]. На її думку «... таке складне стильове утворення як театральний авангард навряд чи можна сприйняти повноцінно без освоєння його естетичного алгоритму, який з'ясовується лише через виявлення та систематизацію всіх різноманітних ізмів, продукованих ним» [17, с. 292]. Авторка поділяє думку В. Личковаха і наголошує, що «духовні шукання нового омріяного світу, релігія людського оновлення, а не епатажний екцентризм чи експериментаторство, стають головним смисло-змістовим стрижнем українського авангарду... в цьому він унікальний, неповторний і незіставний ... з іншими варіантами» [17, с. 292].

Важливим у дослідженні явища саме «українського авангарду», його стильового різноманіття та мистецтвознавчого аналізу став альбом відомого науковця Дмитра Горбачова — «Український авангард 1910—1930 років» (1996) [77]. Тут вперше широко представлено усі напрямки авангардного руху у творах українських митців, що зберігаються у різних колекціях та музеях світу. Зокрема Д. Горбачов — автор, упорядник численних праць про творчість українських художників театру, авангардистів, імена яких нерідко причисляли до культурної спадщини інших країн і які не були належним чином оцінені в Україні: А. Петрицького (1968, 1971) [1; 22], О. Хвостенка-Хвостова (1987) [21], К. Малевича (2006) [55].

Практика активної співпраці художника та режисера стає особливо актуальною від початку ХХ ст., що дає змогу говорити нам про цей період як становлення «театру художника». Тому аналіз теоретичних концепцій видатних театральних режисерів є необхідною передумовою для розуміння режисерського задуму вистави, втіленого згодом спільно з художником у мистецьких образах та формах.

Особливо важливими для нашого дослідження стали праці Леся Курбаса (1887—1937) — видатного режисера, реформатора української сцени ХХ століття. У маніфесті Молодого театру (1917) [48; 49; 50] Лесь Курбас виклав свої настанови щодо завдань та методів роботи режисера у новому театрі, які він невтомно реалізовував на сценах Молодого театру, Кийдрамтеатру а, згодом і Березоля. Саме завдяки Лесеві Кубасові та його власній режисерській концепції, що базувалась на методі «перетворення», ми можемо говорити про існування авангардного театру в Україні. «Перетворення, ... само по собі воно є формула для театральних засобів, що розкриває виображувану реальність в певній її суті, ... і викликає у глядача ту суму асоціативних і взагалі психофізичних процесів, що як підняття тону сприймання, є основою всякого театру» [48, с. 27]. Видатний режисер вважав, що у театрі немає неважливих дрібниць, і актор повинен «бездоганно володіти словом, тілом, рухом і жестом, мистецькими стилями, жанрами, костюмом та реквізитом, будь-якої епохи, народу» [22, с. 115]. Саме з «Березолем» пов'язана і творчість А. Петрицького, В. Меллера, В. Шкляєва, М. Симашкевича.

В історіографії розглянуто теоретичний доробок відомого англійського теоретика і реформатора сцени Едварда Гордона Крега (1872—1966). У праці «Про мистецтво театру» (1905) [44] він наголошує на важливості усіх складових для досягнення гармонії сценічного твору. «Мистецтво театру складається зі всіх цих елементів, — дії, що лежить в основі гри, зі слів, що започатковують кістяк п'єси, ліній та барв, що є серцем вистави, з ритму, що є квінтесенцією танцю» [44, с. 176]. Саме з візуального вирішення, спрощення декорацій та костюмів він почав свої театральні реформи. Е.Г. Крег відмовився від класичних, складних для сприйняття мальованих декорацій на користь динамічних, архітектурних ширм, що дозволяли варіативність у вирішенні простору. Маска і «надмаріонетка» — два костюмних вирішення образу актора, запропоновані митцем, крізь умовність яких глядач проникав до глибинної суті вистави. Теоретичні ідеї Е. Крега вплинули на подальшу творчість провідних режисерів ХХ ст. — К. Станіславського і В. Мейерхольда, А. Аппія і М. Рейнхарда, Леся Курбаса та Б. Брехта.

Ідеям Г. Крега суголосна творчість швейцарського сценографа Адольфа Аппія (1862—1928) [12; 90], який чітку геометрію оформлення вважав найкращим тлом для людської фігури для презентації віртуозної акторської майстерності. Його експерименти зі світлом, газами, просторовими декораціями отримали найоптимальніше втілення у виставах, реалізованих спільно з Емілем Жаком-Далькросом в Інституті ритмічної гімнастики.

Значний інтерес для нашої роботи становлять праці російських представників театральної культури досліджуваного періоду — Костянтина Станіславського (1863—1938) [73] та Всеволода Мейерхольда (1874—1940) [58]. Розуміння К. Станіславським театральної творчості як поєднання ідейно-етичного сприйняття з пізнанням життя та процесом створення високомистецьких образів зближує його «систему» з театальною «системою» Леся Курбаса, де саме етика є головною точкою дотику.

У своїх теоретичних працях 1917—1939-х рр. В. Мейерхольд [58] викладає основні засади театрального мистецтва, визначає завдання режисера і актора, розглядає роль сценічного оформлення і костюмів. Особливим його досягненням стало створення «біомеханіки» — системи підготовки актора для

виконання режисерських завдань. Перші постановки режисера, в яких поєднано принципи біомеханіки та сценічного конструктивізму, були реалізовані за участі художниць Любові Попової у виставі «Великодушний роконосець» (1922) та Варвари Степанової у виставі «Смерть Тарелкіна» (1922).

Варто зазначити, що як і В. Мейерхольд, Леся Курбас теж приділив багато уваги фізичній вправності акторів, зосередившись на свідомому контролюванні міміки, жестів, рухів, що досягалося постійними тренуваннями та репетиціями.

У альбомі «Художники російського театру 1880—1930» (1991) [82] представлено ескізи театральних костюмів та проекти сценографії з приватної колекції колекціонерів М. і Н. Лобанових-Ростовських. Автор тексту Джон Е. Боулт означає важливий вплив художників Російських балетів антрепризи С. Дягілева — О. Бенуа, Л. Бакста, Н. Гончарової, М. Ларіонова — на формування театально-декораційного мистецтва, хореографію та балет зокрема. Аналізуючи становлення російського авангарду, дослідник виокремлює творчість українських митців, творчість яких тісно пов'язана з київською «школою» О. Екстер, а саме: В. Меллера, М. Андрієнка-Нечитайла, А. Петрицького, О. Тицлера, П. Челіщева, І. Рабиновича. Автор підкреслює значення національних традицій при формуванні українського авангардного мистецтва як «професійного і примітивістського, конструктивного і орнаментального» [82, с. 50].

Питання зародження та становлення українського театру у історичному аспекті як самостійної складової мистецтва розглядали українські дослідники кін. ХІХ — поч. ХХ ст.: Іван Франко (1894) [81], Дмитро Антонович (1925) [5], Петро Рудін (1929; 1972) [69; 70], Степан Чарнецький (1934) [83] та другої половини ХХ ст. — Григор Лужницький (1956; 1961) [52; 53], Олександр Кисіль (1968) [31].

Проблеми становлення української сценографії у театрі режисера 1920—1930-х рр. розглянуто у монографічних працях А. Драком (1961) [24], І. Вериківською (1971, 1981) [13; 14], О. Красильниковою (1999) [43], Г. Веселовською (2006, 2009) [15; 16], Р. Коломійцем (2008) [40].

Етапи формування українського театру у різних аспектах розглянули С. Чорній (1980, про драматургію) [85], Ю. Шерегій (1993, про діяльність театрів

Закарпатської України) [86]. Розвиток та функціонування єдиного українського театру «Руська Бесіда» у Львові ретельно опрацювала — Олена Боньковська (2003) [7]. Авторкою опрацьовано великий пласт архівних джерел, що дозволило створити цілісну картину діяльності театральних колективів.

Розлогу панораму театральних традицій Львова розкриває двотомне видання львівського мистецтвознавця Олеса Ноги «Хроніки міста театрів. Театральне життя Львова 1920—1944 рр.» (2006) [62] та «Хроніки міста театрів. Театральне життя Львова впродовж 1900—1920 рр.» (2007) [63]. Дослідження ґрунтується на архівних джерелах, містить цікавий ілюстративний матеріал щодо театального життя Львова 1900—1944-х років.

У праці львівського мистецтвознавця Романа Яцива (2011) [79] широко представлено багатоманітність мистецького середовища Львова міжвоєнного періоду, а саме: каталоги вистав, рецензії та критичні статті. Це дає можливість глибшого розуміння історичного контексту, що мав вплив на формування авангардного мистецтва на західноукраїнських землях. У довіднику зібрано матеріали, що стосуються творчості українських митців, зокрема: С. Гординського, М. Андрієнко-Нечитайла, М. Кітчнера, Г. Мазепи, Л. Перфецького, В. Перебийноса та інших. На жаль, історичні обставини початку ХХ ст. негативно вплинули на долю представників української інтелектуальної еліти. Багато з них були вимушені залишити батьківщину, через що театральні проекти цих митців реалізувалися здебільшого за кордоном. Їх театральна творчість залишається маловідомою в Україні та потребує ґрунтовного дослідження і осмислення в контексті української культури.

Ці праці містять інформативний матеріал щодо питання становлення театральних традицій на українських землях, періодизації, драматургії, життєвих та творчих колізій видатних акторів та режисерів. Однак проблеми вирішення сценічного простору та театального костюма зокрема розглядаються лише побіжно.

Вагомим у вивченні історіографії проблеми стало фундаментальне дослідження російського вченого Віктора Берьозкіна (1997; 2002) [11], присвячене проблемам становлення та розвитку сценографії. Автор визначає три типи театального оформлення, що є квінтесенцією змісту сучасного терміну «сценографія», і склалися історично: ігрова сцено-

графія (від пратеатру і до періоду Відродження); театально-декораційне мистецтво (період Нового часу) та дієва сценографія ХХ століття. Важливим для нас став структурний аналіз оформлення сценічної дії у 1910—1930-х рр., де костюм виступає окремим сценографічним персонажем — поряд з масками, речами, предметами або навпаки, уніфікований конструктивістами до «спецодягу». Проблему сценографії, представлену у історичній панорамі світового театру, подано автором у контексті вистав європейських та російських митців. Щодо української сценографії, то В. Берьозкін розглядає лише окремі вистави за участі українських художників, наприклад, О. Екстер чи А. Петрицького. Проте цю працю ми розглядаємо як концепцію, як матрицю, яку можна застосовувати для аналізу національної сценографії.

Інформативно цінними є праці, в яких розглянуто життєвий та творчий шлях митців досліджуваного періоду — Олександри Екстер, Анатолія Петрицького, Вадима Меллера, Олександра Хвостенка-Хвостова, Бориса Косарева, Анджея Пронашко, Святослава Гординського та інших, які працювали в діяльності театального мистецтва та костюма зокрема. Більшість досліджень спадщини українських сценографів-авангардистів з'явилися головно в останні десятиліття, оскільки у попередні періоди тематику «Розстріляного Відродження» було вилучено з кола наукових інтересів з певних ідеологічних міркувань.

Перші дослідження про Олександру Екстер (1882—1949) — представницю київської школи — належать російським мистецтвознавцям Я. Тугенхольду (1922) [75] та А. Ефросу (1934) [30]. У працях простежено новизну та авангардні експерименти О. Екстер у проектах сценографії та костюмів, реалізованих для постановок Таїрова в Камерному театрі. Згодом настав тривалий період замовчування, «характерний» щодо вивчення життєвих віх та творчості усіх представників авангардистської течії.

Позитивні зміни в політиці та ідеологічне послаблення радянської системи призвели до відродження й активності у вивченні «забутих» чи навмисне «стертих» сторінок, у мистецтвознавчій науці зокрема. Наприкінці 1980-х рр. у періодиці починають з'являтися праці відомого російського науковця Георгія Ковален-

ка — багаторічного дослідника творчості О. Екстер (1992; 1996; 2004) [33; 34; 35]. Одне з останніх фундаментальних досліджень, присвячених різноплановій творчості Екстер, та театральному костюму зокрема — монографія Г. Коваленка «Александра Екстер» (2010) [36; 37]. На основі музейних збірок, приватних колекцій, архівних матеріалів автор відтворює широту творчих зацікавлень мисткині (живопис, графіка, кераміка). Дослідник звертає увагу на розвиток художньо-стильових особливостей ескізів театральних костюмів та сценографії.

Театральну творчість ще одного представника київської школи — Анатолія Петрицького (1895—1964) — вперше було широко представлено у праці В. Хмурого «Театральні строї» (1929) [4]. Дослідник наголошує на унікальності «театральних строїв» митця, яким властиві новаторство та національна значимість, що «підносить їх із плану скороминущої театральної цінності до значіння образотворчих пам'яток!» [4, с. 14].

Проте у рецензіях та статтях за 1935—1950-ті рр. зауважуємо «відсутність» звернень до авангардного періоду творчості А. Петрицького, а інколи і критичні зауваження, що було зумовлено напруженою політичною ситуацією у країні та курсом на соцреалізм у мистецтві загалом.

Аналіз мистецьких та стилістичних особливостей театального доробку митця розглянуто у низці монографічних праць українських дослідників другої половини ХХ ст.: І. Врона (1968) [19], Д. Горбачова та Л. Петрицької (1968) [1], Д. Горбачова (1971) [22]. Зокрема В. Рубан (1987) [71] опрацювала малярську спадщину А. Петрицького.

У 90-х рр. ХХ ст. — на хвилі національного піднесення та зацікавлення періодом «Розстріляного Відродження» — роботи майстра публікуються в українських та зарубіжних альбомних виданнях, присвячених митцям авангарду [76; 82].

Цінним виданням початку ХХІ ст. з огляду на наукову новизну та художньо-естетичне вирішення став мистецький альбом «Анатоль Петрицький», упорядниками якого є Т. Лозинський та Т. Руденко (2012) [3]. У ньому представлено колекцію театральних ескізів костюмів та сценографій А. Петрицького з фондів Музею театального, музичного та кіномистецтва України. Праця вражає розмаїттям ілюстративного матеріалу, який дає змо-

гу простежити в хронологічній послідовності розвиток творчого стилю митця.

Спогади митця та його сучасників, огляди та рецензії з періодики 1930-х рр., графічні та живописні роботи, опрацьовано українськими авторами О. Петасюк та О. Сморжевською (2006) [61].

Театральна творчість Вадима Меллера (1884—1962) здебільшого пов'язана з конструктивістськими пошуками в «Березолі» упродовж 1922—1934-х рр. у співпраці з видатним режисером Лесем Курбасом. Погоджуємось з твердженням української дослідниці Н. Корнієнко, що «театральна естетика Леся Курбаса народила основоположників двох найбільших українських театральньо-декораційних шкіл» [41, с. 284].

Теоретичне осмислення та систематизація сценографічної роботи Вадима Меллера в театрі представлено в працях В. Габелко (1974), З. Кучеренко (1975) [46], І. Вериківської (1981) [13], які однак містять ідеологічну упередженість щодо авангардних експериментів.

Упродовж 90-х рр. ХХ ст. на хвилі національного піднесення українські науковці активно опрацьовують надбання уцілілих творів Меллера, здебільшого періоду авангардних постановок у «Березолі». Творчість митця фрагментарно розглянуто у монографії української дослідниці О. Красильникової — у контексті історії українського театру ХХ ст. (1990) [43]; Н. Корнієнко простежує художню діяльність В. Меллера в мистецькому об'єднанні «Березіль» (1998) [41]. У праці В. Берьозкіна (1997) [11] увагу зосереджено на творчих пошуках в контексті європейської сценографії; Н. Асеєва розглядає його участь у французько-українських мистецьких виставках (1984) [6].

Стисла інформація про театральні роботи В. Меллера, найчастіше ілюстративного характеру, міститься у мистецтвознавчих альбомах, присвячених мистецтву авангарду [76; 82].

Наприкінці ХХ — на поч. ХХІ ст. творчість митця стала об'єктом наукових розвідок дослідників різної театрознавчої проблематики, зокрема Н. Корнієнко (2000) [42], О. Островерх (2003) [64], Г. Веселовської (2009) [16], Т. Мельник (Руденко) (2009) [57], Н. Єрмакової (2006) [27]. Оперуючи сучасними мистецтвознавчими методами та термінологією, автори розкривають значення творчос-

ті Вадима Меллера у різних площинах української авангардної культури.

Театральний доробок В. Меллера проаналізовано у монографії З. Кучеренко «Вадим Меллер» (1975) [46]. Автором розглянуто творчість митця в історичному аспекті та визначено художньо-стильові особливості сценографічних робіт художника. У ранніх ескізах костюмів дослідник відзначає вплив кубізму та творчої методики О. Екстер, проте вже у роботах для «Березоля» простежується вплив естетики конструктивізму.

Творчий доробок представників харківської школи театально-декораційного мистецтва досліджуваного періоду розкрито у низці наукових праць. Творчість Олександра Хвостенка-Хвостова (1895—1968) розглянуто в монографії А. Драком (1962) [25], Д. Горбачовим (1987) [21] та статті Г. Коваленком (2006) [38].

Творчу спадщину Бориса Косарева (1897—1994) опрацьовано у монографії М. Чернової (1969) [84], однак, попри ретельний аналіз доробку, пропущено період 1916—1919-х рр. — період кубофутуристичних пошуків.

У монографічному дослідженні харківських науковців Т. Павлової та В. Чечик «Борис Косарев: 1920-ті роки. Від малярства до теа-кіно-фото» (2009) [8] та розлогому каталозі до виставки «Борис Косарев. Харківський модернізм 1915—1931» (2011) [9] ґрунтовно опрацьовано сценографічну, малярську, фото та кіно спадщину митця періоду 1920-х років.

Окрему групу джерел становлять дослідження львівського театально-декораційного мистецтва початку ХХ століття. Театральну спадщину Святослава Гординського розглянуто у періодичних працях В. Борн (1990) [10], Р. Яціва (1991) [88], Л. Волошин (2008) [18]. Творчість Михайла Андрієнко-Нечитайла — у працях дослідників В. Січинського (1934) [72], В. Поповича (1969) [68].

Театральні експерименти представника львівської школи зазначеного періоду Анджея Пронашка проаналізовано польськими дослідниками в низці публікацій: Е. Шванковський (1964) [95] розглядав створені митцем сценічні костюми для вистав Варшавського театру, Б. Франковска (1964) [89] — проекти симультанічного театру, В. Роніш (1964) [93] та З. Стщелецький (1967) [94] опрацьовали львівський період творчості митця.

Ґрунтовною з огляду на наукову новизну є стаття Романа Яціва (2003) [87], де вперше було представлено на широкий загал збірку театральних костюмів авторства А. Пронашка з фонду графіки Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства Національної академії наук України. Дослідник встановлює, що знайдені твори є частиною збереженої колекції з варшавського театального музею.

Діяльність мистецьких осередків за кордоном та творчість представників української діаспори ХХ ст., які відіграли важливу роль у становленні мистецького середовища досліджуваного періоду, вивчали О. Пеленська (2005) [65], Н. Асеєва (1984) [6] — україно-французькі художні зв'язки початку ХХ століття.

Значний інтерес для нашого дослідження становлять праці, в яких театральний костюм розглядається у контексті моди. Вивчення історії театального костюма та його зв'язок із модою висвітлювали Р. Захаржевська (1973) [28], Т. Стріженова (1972) [74]. Проблеми композиції театального костюма на прикладах костюмів різних епох вивчали К. Градова та Е. Гутіна (1976) [23]. Грим як допоміжний засіб створення образу театального персонажа розглянули І. Малигіна та Д. Ситнова (1963) [56], Н. Львова (1960) [54], Г. Когтева (1981) [39]. Семіологію та знаковість костюма аналізує Я. Климовський (1979) [32]. У цих працях піднято низку розмаїтих питань стосовно театального костюма, однак в них відсутній аналіз художньо-стильових особливостей.

Тему взаємозв'язків між модою та театральним костюмом опрацьовала англійська театрознавець Оіф Манкс. Її праця «Актор у костюмі» (2010) [91] стала важливим джерелом для нашого розуміння проблеми взаємодії театального костюма з тілом актора, впливом на глядача зокрема. Окремо О. Манкс розглядає вплив авангардного мистецтва на театральний костюм — як зміни усієї естетики театральної практики. Костюм та предмети стають повноцінними персонажами вистави, а інколи і основними дієвими особами. Костюм стає «ключем», засобом комунікації режисера і сценографа з глядачем. Також авторка торкається естетичних категорій краси та зміни їхнього значення на конструктивістській сцені 1920-х років.

Ґрунтовне дослідження, у якому опрацьовано художньо-стильові особливості сценічного костюма

львівських театрів на зламі ХХ—ХХІ ст., здійснила Юлія Пігель у праці «Сценічний костюм львівських театрів кін. ХХ — початку ХХІ ст. Художні особливості, пошуки образності» (2009) [67]. Дослідниця вперше систематизувала творчість львівських сценографів другої половини ХХ ст. та визначила місце сценічного костюма львівських театрів у загальноукраїнському контексті.

Для створення та доповнення цілісної картини розвитку театру в історичному аспекті залучено літературу енциклопедичного, довідникового та словникового спрямування.

Зазначимо, що праці 1960 — першої половини 1980-х рр. ще зберігають ідеологічну цензуру в оцінках авангардної творчості митців: академічне колективне видання «Український драматичний театр: нариси історії» (1967) [78], розділи п'ятого тому «Історії українського мистецтва» (1967) [29] присвячені театральній декоративній мистецтву.

Дослідження театру початку ХХ ст. із застосуванням сучасного науково-методичного апарату здійснено у колективній роботі «Нариси з історії театрального мистецтва України» (2006, за редакції В. Сидоренка) [60].

Для вирішення проблем термінології необхідними для нашої історіографії стали словники та енциклопедії з театральної проблематики: українських вчених В. Дятчука та Л. Балабана «Український тлумачний словник театральної лексики» (1999) [26], «Театральній—драматичній словник ХХ століття» А. Бакапурського та Н. Корнієнко (2009) [76]. Важливим підґрунтям для нашого дослідження є праця «Словник театру» відомого французького театрознавця Патріса Паві (2003) [92], у якій інтегровано театрологію у поєднанні з новими методами дослідження у сучасній гуманістиці — семіологією, герменевтикою, антропологією, теорією тексту, нарратологією тощо. Дослідник характеризує еволюцію функцій театрального костюма у контексті стильових змін інсценізацій від джерел зародження театру до сучасності. Також він зазначає історичне існування взаємовпливів між історією моди та театральним костюмом. Вагомим доповненням до вище перерахованих праць стала енциклопедія «Лексикон нонкласики. Художественно-естетическая культура ХХ века» (2003, під ред. В. Бичкова) [47], де розглянуто філософсько-світоглядні ідеї та естетику

авангардного мистецтва та їх вплив на мистецтво театру зокрема.

Висновки. Аналіз опрацьованої літератури засвідчив, що проблеми українського театрального костюма залишаються маловивченими — на відміну від народного одягу чи історії моди. І в українській, і зарубіжній літературі театральний костюм — лише об'єкт спорадичного розгляду в контексті сценографічного вирішення, історії театру чи драматургії. Мистецтвознавчих праць, де було б проаналізовано художньо-стильові особливості театрального костюма початку ХХ ст., не виявлено, що і засвідчує актуальність теми нашого дослідження.

1. А.Г. Петрицький: народний художник СРСР. Каталог / упоряд. Л. Петрицька, Д. Горбачов. — Київ, 1968. — 73 с. — 28 іл.
2. Александра Экстер. Цветовые ритмы : альманах / авт. ст. Я. Тугенхольд, Г. Коваленко. — Вып. 9. — Санкт-Петербург : Palace editions, 2001. — 176 с., ил.
3. Анатолий Петрицький. Театральні строї та декорації: зі збірки музею театрального, музичного та кіномистецтва України / упоряд. Т. Лозинський, Т. Руденко. — Київ ; Львів, 2012. — 342 с. : іл.
4. Анатолий Петрицький. Театральні строї / текст В. Хмурого. — Державне видавництво України, 1929. — 24 с. — 56 іл.
5. Антонович Д. Триста років українського театру 1619—1919 / Д. Антонович. — Прага : Український громадський видавничий фонд, 1925. — 273 с.
6. Асеева Н. Українсько-французькі художні зв'язки 1920—1930 років ХХ ст. / Н. Асеева. — Київ : Наукова думка, 1984. — 123 с.
7. Боньковська О. Львівський театр товариства «Українська Бесіда» 1915—1924 / О. Боньковська. — Львів : Літопис, 2003. — 342 с.+112 іл.
8. Борис Косарев: 1920-ті роки. Від малярства до театрально-фото / монограф. ; автори: Т. Павлова, В. Чечик. — Київ : Родовід, 2009. — 288 с.
9. Борис Косарев. Харківський модернізм 1915—1931 / авт. статей М. Мудрак, В. Чечик, Т. Павлова. — Київ : Родовід, 2011. — 214 с., іл.
10. Борн В. Графіка Святослава Гординського / В. Борн // Терем. — 1990. — квітень. — Ч. 10. — С. 14—17.
11. Березкин В. Искусство сценографии мирового театра / В. Березкин. : в 2-х кн. — Москва : Эдиториал УРСС, 1997. — 554 с.
12. Березкин В. Искусство сценографии мирового театра. Мастера. Очерк XII. Адольф Аппи и Гордон Крэг / В. Березкин. — Москва, 2002. — С. 119.
13. Вериківська І. Становлення української радянської сценографії / І. Вериківська. — Київ : Наукова думка, 1981. — 206 с.

14. *Вериківська І.* Художник і сцена / І. Вериківська. — Київ : Наукова думка, 1971. — 106 с.
15. *Веселовська Г.* Театральні перехрестя Києва 1900—1910-х рр.: Київ. театральний модернізм / Г. Веселовська ; Держ. Центр театр. мистецтва ім. Леся Курбаса. — Київ, 2006. — 338 с.
16. *Веселовська Г.* На терезах епохи. Конструктивізм як ідеологія життя і мистецький прийом у театральній практиці України 1920-х. / Г. Веселовська // Сучасне життя: Наук. зб. — Вип. VI. — Київ, 2009. — С. 165—178.
17. *Веселовська Г.* Український театральний авангард / Г. Веселовська ; Ін-т проблем сучасного мистецтва нац. академ. мис-в України. — Київ : Фенікс, 2010. — 368 с. : 16 іл. вкл.
18. *Волошин Л.* Святослав Гординський: речник українського авангардного театру в Галичині 20—30 рр. / Л. Волошин // Просценіум. — 3(22) — 2008. — С. 22—30.
19. *Врона І.* Анатоль Петрицький : альбом. / І. Врона. — Київ : Мистецтво, 1968. — 190 с.
20. *Габелко В.* Режисери і актори фарб / В. Габелко. // Культура і життя. — 1978. — 19.03. — С. 224—225.
21. *Горбачов Д.* Хвостенко-Хвостов: Сценограф, живописець, графік. — Київ : Мистецтво, 1987. — 128 с.
22. *Горбачёв Д.* Анатолий Галактионович Петрицкий / Д. Горбачёв. — Москва : Советский художник, 1971. — 129 с.
23. *Градова К.* Театральний костюм: Кн. I. / К. Градова, Е. Гутина. — Москва : Всероссийское театральное общество, 1976. — 312 с.
24. *Драк А.* Українське театральне-декораційне мистецтво / А. Драк. — Київ : Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1961. — 64 с. : іл.
25. *Драк А.* О.В. Хвостенко-Хвостов / А. Драк. — Київ : Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1962. — 36 с. : іл.
26. *Дятчук В.* Український тлумачний словник театральної лексики / В. Дятчук, Л. Балабан. — Київ : Промсвіта, 2002. — 151 с. : іл.
27. *Єрмакова Н.* Формування першої української режисерської школи у контексті інтегративних процесів української культури ХХ ст. / Н. Єрмакова // Нариси з історії театального мистецтва ХХ ст. / ред. кол.: В. Сидоренко та ін. — Київ : Інтертехнологія, 2006. — С. 222—301.
28. *Захаржевская Р.* Костюм для сцены / Р. Захаржевская. — Ч. I. — Москва : Советская Россия, 1973. — 112 с.
29. Історія українського мистецтва : в 6-ти т. / гол. ред. кол. М. Бажан та інші. — Київ : Академія наук УРСР ; Гол. ред. УРЕ, 1967. — Т. 5. Радянське мистецтво 1917—1941. — 408 с., 301 іл.
30. Камерний театр і його художники / введ. А.М. Эфрос. — Москва : Всемирная торговая организация. — 1934. — XLVIII. — 211 с. : ил.
31. *Кисіль О.* Український театр / О. Кисіль. — Київ : Мистецтво, 1968. — 260 с.
32. *Климовський Я.* Збірник нотаток до питань театрології / Я. Климовський. — Філадельфія, 1979. — 84 с.
33. *Коваленко Г.* Александра Экстер в Париже / Г. Коваленко // Театр. — 1992. — № 2. — С. 103—122.
34. *Коваленко Г.* Цветная динамика А. Экстер (из быв. собр. К. Бенедикта) / Г. Коваленко // Памятники культуры: Новые открытия. Письменность. Искусство. Археология: Ежегодник. — 1996. — С. 356—365.
35. *Коваленко Г.* Александра Экстер: Цветовые ритмы / Г. Коваленко // Амазонки авангарда / отв. редактор Г.Ф. Коваленко. — Москва : Наука, 2004. — С. 198—215.
36. *Коваленко Г.* Александра Экстер : монографія / Г. Коваленко : в 2-х т. — Т. 1. — Москва : Московский музей современного искусства, 2010. — 304 с., ил.
37. *Коваленко Г.* Александра Экстер: монографія / Г. Коваленко ; в 2-х т. — Т. 2. — Москва : Московский музей современного искусства, 2010. — 364 с., ил.
38. *Коваленко Г.* Театральний конструктивізм 1920-х років / Г. Коваленко // Нариси з історії театального мистецтва ХХ ст. / ред. кол.: В. Сидоренко та ін. — Київ : Інтертехнологія, 2006. — С. 301—325.
39. *Когтев Г.* Грим и сценический образ / Г. Когтев. — Москва : Советская Россия, 1981. — 112 с.
40. *Коломієць Р.* Традиції, канони і новачі українського театру поч. ХІХ — поч. ХХ ст. / Р. Коломієць ; Ін-т проблем сучасного мис-ва. — Кн I. — Київ : Інтертехнологія, 2008. — 132 с., іл.
41. *Корнієнко Н.* Лесь Курбас: репетиції майбутнього / Н. Корнієнко. — Київ : Факт, 1998. — 469 с.
42. *Корнієнко Н.* Український театр у переддень третього тисячоліття. Пошук. (Картини світу. Ціннісні орієнтації. Мова. Прогноз) / Н.М. Корнієнко. — Київ : Факт, 2000. — 160 с. : 64 іл.
43. *Красильникова О.* Історія українського театру ХХ сторіччя / О. Красильникова. — Київ : Либідь, 1999. — 208 с.
44. *Крег Е.* Про мистецтво театру / Е. Крег ; пер. з англ. Н. Корнієнко, Л. Танюк. — Київ : Мистецтво, 1974. — 320 с.
45. *Кузякіна Н.* Нариси української радянської драматургії / Н. Кузякіна. — Ч. II. — Київ : Радянський письменник, 1958. — 239 с.
46. *Кучеренко З.* Вадим Меллер / З. Кучеренко. — Київ : Мистецтво, 1975. — 80 с.
47. Лексикон нонкласики. Художественно-эстетическая культура ХХ века / под ред. В.В. Бычкова. — Москва : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2003. — 607 с.
48. Лесь Курбас. Спогади сучасників / за ред. нар. артиста В. Василька. — Київ : Мистецтво, 1969. — 358 с.
49. Лесь Курбас. У театральній діяльності, в оцінках сучасників / заг. редакція і передмова В. Ревуцького. — Балтимор ; Торонто : Смолоскип, 1989. — 1026 с.

50. Лесь Курбас. Театральні закони і акценти / вступ і впоряд. нар. артиста України Б.М. Козака. — Львів : Логос, 1996. — 50 с.
51. Личковах В. Дивосад культури. Вибрані статті з естетики, культурології, філософії мистецтва / В. Личковах. — Чернівці, 2006. — 170 с.
52. Лужницький Г. Історія українського театру / Г. Лужницький. — Нью-Йорк : Наукове Товариство Шевченка, 1961. — 58 с.
53. Лужницький Г. Праукраїнський театр / Г. Лужницький. — Нью-Йорк ; Париж, 1956. — 73 с.
54. Львов Н. Грим і образ / Н. Львов. — Москва : Профиздат, 1960. — 56 с.
55. Малевич та Україна / укладач антології Д. Горбачов. — Київ, 2006. — 465 с.
56. Мальгіна І. Грим і костюм в сучасному спектаклі / І. Мальгіна, Д. Ситнов, Л. Снежницький. — Москва : Искусство, 1963. — 172 с.
57. Мельник Т. Погляд на сценографічну спадщину Вадима Меллера. Пам'ятки із зібрання Державного музею театрального, музичного та кіномистецтва України // Просценіум 3(25)/2009-1(26). — 2010. — С. 14—26.
58. Мейерхольд В. Статті, письма, речи, беседи : Ч. 1, 2 / общ. ред. Б. Ростюцкого. — Москва : Искусство, 1968. — 643 с.
59. «Молодий театр»: Генеза. Завдання. Шляхи / упоряд., авт. вступ. ст. М.Г. Лабінський. — Київ : Мистецтво, 1991. — 320 с.
60. Нариси з історії театрального мистецтва України ХХ ст. / Ін-т проблем сучасного мистецтва Академії мистецтв України ; редкол.: В. Сидоренко (голова) та ін. — Київ : Інтертехнологія, 2006. — 1054 с. : іл.
61. Національні традиції українського авангарду. Ілюстрована хрестоматія / уклад. Петасюк О., Сморжевська О. — Київ, 2006. — 256 с.
62. Нога О. Хроніки міста театрів. Театральне життя Львова 1920—1944 рр. / О. Нога. — Львів : Українські технології, 2006. — 268 с. : іл.
63. Нога О. Хроніки міста театрів. Театральне життя Львова 1900—1920 рр. / О. Нога. — Львів : Українські технології, 2006. — 720 с. : іл.
64. Острроверх О. Від натуралізму до авангарду: концепції простору в контексті українського театру останньої чверті ХІХ — першої чверті ХХ століття / Ольга Острроверх // Український театр ХХ століття : колект. монографія ; Державний центр театр. мистецтва ім. Леся Курбаса ; ред. кол.: Н. Корнієнко (наук. ред.) та ін. — Київ : ЛДЛ, 2003. — С. 293—420.
65. Пеленська О. Український портрет на тлі Праги: українське мистецьке середовище в міжвоєнній Чехословаччині / О. Пеленська. — Нью-Йорк ; Прага, 2005. — 224 с.
66. Петрицький А.Г. Народний художник СРСР : каталог / упоряд. Л. Петрицька, Д. Горбачов. — Київ, 1968. — 73 с.
67. Пігель Ю. Сценічний костюм львівських театрів кінця ХХ — початку ХХІ століття. Художні особливості, пошуки образності. — Львів : Аз-Арт, 2009. — 180 с., 58 іл.
68. Попович В. Михайло Андрієнко / В. Попович. — Мюнхен, 1969 — 33 с.
69. Річник українського театрального музею. / за ред. П. Руліна. — Київ, 1929. — 235 с.
70. Рулін П. На шляхах революційного театру / П. Рулін. — Київ : Мистецтво, 1972. — 353 с.
71. Рубан В. Анатоль Петрицький. Портрети сучасників / В. Рубан. — Київ, 1987.
72. Січинський В. Андрієнко М. / В. Січинський ; серія: Сучасне українське мистецтво ; накладом І. Тиктора. — Львів : Друкарня Наук. Т-ва ім. Шевченка, 1934. — 18 с. + 18 іл.
73. Станіславський К. Робота актора над собою / за ред. Ф. Гаєвського : у 2-х ч. — Київ : Мистецтво, 1953 (факсиміл. вид., КТАМ. — Львів, 2011). — 672 с.
74. Стриженова Т. Из истории советского костюма / Т. Стриженова. — Москва : Советский художник, 1972. — 109 с.
75. Тугендхольд Я. Александра Экстер как живописец и художник сцены / Я. Тугенхольд. — Берлин : Заря, 1922. — 32 с.
76. Театрально-драматичний словник ХХ століття / А.Г. Бакапурський, В.В. Корнієнко. — Київ : Знання України, 2009. — 319 с.
77. Український авангард 1910—1930 років. Альбом / авт.-упоряд. Д. Горбачов. — Київ : Мистецтво, 1996. — 400 с. : іл.
78. Український драматичний театр. Нариси історії : в 2-х т. — Київ : Наукова думка, 1967. — Т. 1. — 518 с.
79. Українські мистецькі виставки у Львові. 1919—1939 : довідник ; антологія мистецько-критичної думки / автор-упоряд. Р. Яців. — Львів : Львівська національна Академія мистецтв ; Інститут народознавства НАН України, 2011. — 696 с.
80. Український театр ХХ століття / за ред. Н. Корнієнко та ін. — Київ : ЛДП, 2003. — 512 с.
81. Франко І. Про театр і драматургію. Вибрані статті, рецензії та висловлювання. — Київ : Академія наук УРСР, 1957. — 346 с.
82. Художники російського театру 1880—1930 / авт. текста Д.Э. Боулт. — Москва : Искусство, 1991. — 187 с.
83. Чарнецький С. Нарис історії українського театру в Галичині / С. Чарнецький. — Львів : Друкарня Наукового Товариства ім. Шевченка, 1934. — 253 с.
84. Чернова М. Б.В. Косарев: нариси життя і творчості / М. Чернова. — Київ : Мистецтво, 1969. — 69 с.
85. Чорний С. Український театр і драматургія / С. Чорний. — Мюнхен ; Нью-Йорк : Український вільний університет, 1980. — 470 с.
86. Шерегій Ю. Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року / Ю. Шерегій ; ред. В. Маркуса ; вступна стат. В. Ревуцького. — Нью-Йорк, 1993. — 412 с. : іл.

87. Яцив Р. Сценографічні шкідли Пронашків: львівська колекція / Роман Яцив // Просценіум. — № 2(6). — 2003. — С. 9—15.
88. Яцив Р. Одного лиш боюсь: впадати в трафарет / Роман Яцив // Образотворче мистецтво. — 1991. — № 5 (вересень-жовтень). — С. 1—7.
89. Frankowska B. Architektura teatralna Pronaszki / Frankowska B. // Pamiętnik teatralny. — XIII. — 1964. — Z. 1—2. — S. 153—168.
90. Historia teatru / pod red. J.R. Browna. — Warszawa : Wydawnictwo naukowe PWN SA, 2007. — 582 s.
91. Monks A. The actor in costume / A. Monks. — Palgrave macmillan, 2010. — 158 p.
92. Pavis P. Słownik terminów teatralnych / P. Pavis. — Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2003. — 719 s.
93. Ronisz W. Andrzej Pronaszko — lwowski okres twórczości / W. Ronisz // Pamiętnik teatralny — XIII. — 1964. — Z. 1—2. — S. 63—85.
94. Strzelecki Z. Andrzej Pronaszko / Z. Strzelecki // Tygod. Kulturalny. — 1967. — № 22. — S. 3.
95. Szwankowski E. Projekty kostiumów do «Achilles» i «Złotego płasza» / E. Szwankowski // Pamiętnik teatralny. — XIII. — 1964. — Z. 1—2. — S. 46—52.

Alla Dmytrenko

THE UKRAINIAN THEATRICAL COSTUME
OF THE EARLY XX CENTURY:
THE HISTORIOGRAPHY OF THE PROBLEM

Research of theatrical costume in Ukraine as professional art is investigated in the paper. Studies of philosophy and art criticism scholars are analyzed. The actuality of the research of theatrical costume is justified.

Keywords: the theatrical costume, scenography, art of avant-garde, aesthetics.

Алла Дмитренко

УКРАИНСКИЙ ТЕАТРАЛЬНЫЙ КОСТЮМ
НАЧАЛА XX ВЕКА:
ИСТОРИОГРАФИЯ ПРОБЛЕМЫ

Рассмотрено степень изучения профессионального искусства театрального костюма в Украине. Проанализировано работы философского, культурологического и искусствоведческого направлений, где рассмотрено проблемы костюма в украинском театре начала XX века. Обоснована актуальность исследований данной проблемы.

Ключевые слова: театральный костюм, сценография, авангард, эстетика.